

1 הנפש החיונית-הבהמית

תניא לקוטי אמרים | פרק א

שתי נפשות

הדרך הרוחנית שמתווה אדמו"ר הזקן בספר התניא מתחילה בהתבוננות פנימה על הכוחות שה' נטע בתוכנו, המניעים את מחשבותינו ואת מעשינו.

ההתבוננות פנימה אל תוכנו מגלה לנו שהנפש שלנו אינה פועלת כמהות אחת, הרמונית, אלא מתפצלת לשני כוחות המתנגדים זה לזה: הנפש האלוקית מחד והנפש החיונית, הבהמית, מאידך. החלוקה של הנפש לשתיים מוכרת לנו כבר מדברי חז"ל: "בכל לבבך - בשני יצריך, ביצר טוב וביצר רע". עבודת ה' איננה הנעה של כוח אחד בלבד בנפש על פי התורה והמצוות, אלא התמודדות עם שני כוחות סותרים בנפש, ושימוש נכון בשניהם לקיום דבר ה'.

על פי ספר התניא, מוקד ההתרחשות של עבודת ה' הוא במערכת היחסים בין שני הכוחות האלה, הנפש האלוקית והנפש הבהמית. לכן פותח אדמו"ר הזקן את הספר בהתבוננות במהות של שתי הנפשות, בתכונות שלהן, במוקדי הכוח שלהן ובדרכי הפעולה שלהן.

עיסוק בקיום העצמי

ראשית מתבונן אדמו"ר הזקן בנפש החיונית - הנפש הבהמית. נפש זו מקורה ב"קליפה" וב"סטרא אחרא", כלומר בטומאה. השייכות של הנפש החיונית לטומאה מתבטאת בכך שהיא מרגישה נפרדת מן האלוקות. אף על פי שה' הוא שברא אותה וממשיך להחיות אותה בכל רגע ורגע - הנפש החיונית אינה חשה בכך, אלא מרגישה עצמאית ונבדלת מה'. באופן בסיסי, עיקר העיסוק של נפש זו הוא בעצם הקיום של האדם, ולכן מטבעה היא אנוכית ודואגת לאינטרס האישי של האדם. זאת גם הסיבה לכך שהנפש הזו נקראת "הנפש הבהמית". היא אמנם מפותחת יותר מן הבהמה, ויש לה רגשות ואף

מחשבות, תיאוריות ואידיאלים, אך כל אלה נובעים בסופו של דבר מן הצורך הטבעי המשותף לכל עולם החי: לשרוד ולהתקיים.

התכונות של הנפש הבהמית באות לידי ביטוי באופן פיזי במחזור הדם. הדם מזרים חיים לכל הגוף בפעילות קצובות. מסלולו הוא מעגלי, הוא איננו פונה אל מחוץ לאדם אלא סובב שוב ושוב בתוך האדם עצמו, ומטרתו היא להמשיך את חייו וקיומו של האדם. לחיות כדי לחיות.

העיסוק הכפיייתי של הנפש הבהמית בקיום העצמי מוליד, יחד עם צרכים ורצונות נורמטיביים כמו אכילה ושתייה, גם את שלל המידות הרעות הקיימות בעולם. במבט ראשון, התכונות השליליות יכולות להיראות לנו שונות מאוד זו מזו: כעס אינו דומה לעצלנות, ועצבות שונה מליצנות, אבל השורש של כל התכונות הללו הוא האנוכיות וההסתגרות בעצמי, ובמילים אחרות: הנפש הבהמית.

המקור להבדלים בין המידות השונות הוא ארבעת היסודות: אש, מים, רוח ועפר, המשקפים ארבעה סוגי נטיות של הנפש. היסודות האלה אינם טובים או רעים מטבעם, אך כאשר הם חוברים לנפש הבהמית הם יוצרים תכונות רעות.

השילוב של יסוד **האש**, ההתלהבות והמשיכה מעלה, יחד עם הנפש הבהמית - יוצר את הכעס והגאווה.

השילוב של יסוד **המים**, המזרימים חיים בכל עולם החי והצומח ומענגים את בני האדם, יחד עם הנפש הבהמית - יוצר את התאוות.

השילוב של יסוד **הרוח**, החולפת ונעלמת, יחד עם הנפש הבהמית - יוצר את הליצנות, ההתפארות והעיסוק בדברים בטלים, שאין בהם תוכן אמיתי.

השילוב של יסוד **העפר**, הכבדות, יחד עם הנפש הבהמית - יוצר את העצלנות והעצבות.

יחד עם כל המידות הרעות הללו, המתגלות באופן טבעי אצל כל אדם, יש לכל יהודי גם מידות טובות טבעיות, שמקורן גם הוא בנפש הבהמית: רחמנות וגמילות חסדים. מידות אלו אינן נרכשות ואינן מצריכות מאמץ אלא הן טבועות ומולדות.

כמו עץ הדעת, שהטוב והרע היו מעורבים בו יחד, כך גם הנפש החיונית של כל אדם מישראל מעורבת מטוב ורע: בזכותה אנחנו קיימים, והיא המקור לחלק מן התכונות הטובות שלנו, אך גם כל הרוע שבנו נובע ממנה.

אך באור הענין, על פי מה שכתב הרב חיים ויטאל זכרוננו לברכה בשערי
הקדושה [ובעין חיים שער נ פרק ב], דלכל איש ישראל, אחר צדיק ואחר
רשע, יש שתי נשמות, וכדכתיב: "ונשמות אני עשיתי", שהן שתי נפשות -
נפש אחת מצד הקלפה וסטרא אחרא, והיא המתלבשת בדם האדם
להחיות הגוף, וכדכתיב:
"כי נפש הבשר בדם היא",

וּמְמַנָּה בְּאוֹת כָּל הַמְדוֹת רְעוֹת, מֵאֲרַבְעָה יְסוּדוֹת רְעִים שְׂבָה, דְּהִינּוּ:
כַּעַם וְגֵאוּה מִיְסוּד הָאֵשׁ שְׁנִגְבָּה לְמַעְלָה, וְתַאֲוֹת הַתַּעֲנוּגִים מִיְסוּד הַמַּיִם,
כִּי הַמַּיִם מְצַמֵּיחִים כָּל מִינֵי תַעֲנוּג, וְהוֹלִלוֹת וְלִיצְנוֹת וְהַתְּפָאָרוֹת וְדִבְרֵים
בְּטָלִים מִיְסוּד הָרוּחַ, וְעֲצָלוֹת וְעֲצָבוֹת מִיְסוּד הָעֶפֶר.

וְגַם מְדוֹת טוֹבוֹת שְׂבֻטָּבַע כָּל יִשְׂרָאֵל בְּתוֹלְדוֹתָם, כְּמוֹ רַחֲמָנוּת וְגִמְלוֹת
חֲסָדִים – בְּאוֹת מְמַנָּה.

כִּי בִישְׂרָאֵל נִפְשׁ זֶה דְקָלְפָה, הִיא מְקַלְפֶת נְגִה, שְׂיֵשׁ בָּהּ גַם כֵּן טוֹב, וְהִיא
מְסוּד "עֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע".

מושגים בחסידות

"והיא המתלבשת בדם האדם"

התלבשות

התלבשות מבטאת את היחס בין המהות הפנימית לבין האופן שבו היא מתגלה בעולם. כשם שהבגד מצד אחד מסתיר את הלבוש אותו ומן הצד השני מגלה תכונות מסוימות שלו כגון המידות והצורה שלו, ומאפשר לו לבוא במגע עם העולם, כך גם הלבוש, כמושג רוחני, מביא לידי ביטוי תוכן עליון ומופשט ממנו, אך יחד עם זאת הוא מסתיר ומכסה אותו.

דוגמה להתלבשות היא היחס שבין המחשבה לדיבור: הדיבור מגלה את המחשבות אך הוא מוגבל ומצומצם יותר, ואין בו הדרור והמעוף המאפיינים את החשיבה.

כך גם בציטוט המובא כאן מהתניא: הדם הוא הדרך שבה הנפש החיונית מתגלה באופן מוחשי, הוא הביטוי הגשמי שלה. הוא מגלה חלק מן התכונות שלה, אך הוא אינו מופשט ורוחני כמותה.

"מצד הקליפה וסטרא אחרא"

קליפה

הקליפה נראית כמו פרי, אבל באמת היא מעטפת חיצונית מרה של הפרי עצמו. היא אמנם משרתת את הפרי, אבל גורמת להתרכז בחיצוניות, במיותר ובמלוכלך.

היחס בין הרע לטוב דומה ליחס בין הקליפה לפרי. כאשר אדם רוצה לאכול פרי עליו לחתוך את הקליפה ולהסיר אותה, כי היא מרה ואיננה ראויה לאכילה. אך

כשמתבוננים בתהליך הצמיחה של הפרי, מבינים שהקליפה שומרת על הפרי ומאפשרת לו להבשיל כראוי. הקליפה נוצרה רק לשם הפרי.

זהו גם היחס בין הטוב והרע, בין הקדושה והטומאה בעולם. לרע אין קיום כשלעצמו. הוא בא לשרת את הטוב, ובשלב מסוים הוא הופך למכשול ולמחסום ויש צורך להסירו ולגלות את הטוב הנחבא בתוכו.

הכינוי "קליפה" מזכיר לנו שבכל רע יש טוב הגנוז ונחבא בתוכו.

סטרא אחרא

"הצד האחר". זהו כינוי נוסף לרע, המבטא את החלוקה של העולם לשני צדדים: צד הקדושה ("סטרא דקדושה") ו"הצד האחר". אין שטח אפור, ניטרלי. בכל רגע אדם יכול לבחור להיות מחובר לה' או מנותק ממנו - וממילא שייך לטומאה. עצם הנפרדות מה' היא הטומאה, גם בלי רשעות או זדוניות מיוחדת.

למונח "סטרא אחרא" יש גם מובן נוסף: הצד האחורי. מובן זה דומה למשמעות הכינוי "קליפה": הטומאה היא האחור ואילו הקדושה היא הפנים.

"כי בישראל נפש זו דקליפה היא מקליפת נוגה"

קליפת נוגה

הקליפות מתחלקות באופן כללי לשתי דרגות:

א. שלוש הקליפות הטמאות, הנקראות "רוח סערה וענן גדול ואש מתלקחת" (על פי יחזקאל א, ד).

ב. קליפת נוגה, שהיא אמנם קליפה, אך יש בה אור ("נוגה"), כלומר יש בה צדדים טובים וניתן להעלות חלקים ממנה ולחברם אל הקדושה. קליפה זו היא התוכן הפנימי של "עץ הדעת טוב ורע", שגם בו יש כוחות של טוב ורע, והיא דומה לקליפה שאפשר לאכול אותה יחד עם הפרי, כמו קליפת תפוח.

לכל יהודי יש יכולת לברר את כוחות הטוב שבנפשו הבהמית, המגיעים מקליפת נוגה, ולהעלותם לקדושה.

שאלות לסיכום ולחזרה:

1. מה רוצה הנפש הבהמית?
2. פֶּרְטִי מה יוצרים ארבע היסודות בנפש הבהמית.
3. מהו היחס בין הדם לנפש הבהמית? במה הם דומים?
4. מה הקשר בין עץ הדעת, קליפת נוגה והנפש הבהמית?
5. האם "לבוש" מגלה או מסתיר?